ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДІАТОРІВ ТА ЇХ ОБ'ЄДНАНЬ

ГЛУЩЕНКО Євген Володимирович - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

https://orcid.org/0009-0005-0896-3324

УДК 342.9

DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.52

Акцентовано увагу на тому, принципи медіації слід розуміти як сукупність закріплених у нормативно-правовому полі керівних основоположних засад, у відповідності до яких виникають і знаходять свій розвиток процесуальні відносини між сторонами правового конфлікту та посередником у його вирішенні задля його врегулювання на добровільній і взаємовигідній основі.

Зазначено, що верховенство права як принцип процесу медіації та надання послуг у сфері медіації знаходить свій прояв у тому, що згідно з ним права, свободи та інтереси особи визнаються в нашій державі найвищими соціальними цінностями, а тому діяльність компетентних суб'єктів повинна бути в першу чергу спрямована на недопущення їх порушення, а також на ефективний захист у разі його настання. Даний принцип посідає особливе місце серед інших принципів процесу медіації та надання послуг у сфері медіації, що обумовлено тим, що: він є основою, вихідним началом дії більшості правових принципів у цій сфері; визнається всією міжнародною правовою спільнотою; знаходить свій прояв у всіх відносинах, урегульованих правом; є сталим орієнтиром, у відповідності до якого повинно здійснюватися законодавче забезпечення процесу медіації та надання послуг у сфері медіації.

Встановлено, що принцип законності процесу медіації та надання послуг у сфері медіації означає, що суб'єкти даних відносин повинні діяти у відповідності до законодавчих приписів, які закріплені на рівні відповідного нормативно-правового акта з урахуванням його юридичної сили. Даний принцип, як і принцип верховенства права, є одним із основоположних принципів функціонування будь-якої правової інституції, а тому без сумніву повинен знайти своє законодавче закріплення в положеннях Закону України «Про медіацію».

Аргументовано, що принципи медіації слід поділити на: 1) загальноправові: верховенство права; законність; рівність сторін медіації; 2) міжгалузеві: конфіденційність; доступність медіації; диспозитивність; неупередженість медіатора; забезпечення оскарження дій або бездіяльності медіатора. Відмічено, що оскільки відносини щодо процесу медіації та надання послуг у сфері медіації врегульовано декількома галузями права, то про існування в їх межах галузевих принципів говорити не можна.

Ключові слова: принципи, принципи права, медіація, медіатори, загальноправові принципи, міжгалузеві принципи.

Постановка проблеми

В умовах значного перевантаження судової системи України особливого та надважливого значення набуває інститут медіації. Взагалі, метою діяльності медіатора є сприяння мирному, ефективному та добровільному вирішенню конфліктів між сторонами, з урахуванням інтересів кожної з них. Медіатори прагнуть знизити емоційне напруження та забезпечити конструктивну взаємодію, допомагаючи сторонам знайти рішення, яке сприятиме збереженню або відновленню відносин та запобіганню ескалації конфлікту. При цьому, варто відзначи-

ти, що з огляду на специфіку та важливість діяльності медіаторів, в основі їх роботи лежить система відправних начал, вихідних ідей, тобто принципів.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, пов'язані із діяльністю медіаторів в Україні, у своїх наукових працях розглядали: О.В. Белінська, А.В. Біцай, Р.Л. Гордієнко, Н.В. Дараганова, В.О. Кабанець, О.В. Кузьменко, М.М. Лазаренко, Я.П. Любченко, Н.А. Мазаракі, В.Ю. Мамницький, О.В. Белей, В.П. Дулепа, О.А. Островська, О.Г. Середа, О.Л. Фінько, Т.І. Шинкар та багато інших. Втім, в умовах сьогодення недостатньо опрацьованим в науковій літературі є дослідження принципів діяльності медіаторів та їх об'єднань.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб встановити коло та надати характеристику принципам діяльності медіаторів та їх об'єднань. З огляду на зазначену мету, завданнями дослідження є наступні: запропоновувати авторське визначення поняття «принцип»; виділити коло відповідних принципів; охарактеризувати загальноправові принципи медіації; розкрити зміст міжгалузевих принципів діяльності медіаторів та їх об'єднань.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо визначення поняття та переліку принципів діяльності медіаторів та їх об'єднань.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження відзначимо, що принципи медіації слід розуміти як сукупність закріплених у нормативно-правовому полі керівних основоположних засад, у відповідності до яких виникають і знаходять свій розвиток процесуальні відносини між сторонами правового конфлікту та посередником у його вирішенні задля його врегулювання на добровільній і взаємовигідній основі. Класифікація принципів процесу медіації та надання послуг у сфері медіації може бути здійснена за багатьма критеріями, наприклад в залежності від суб'єктів правовідносин з медіації, на яких вони поширюються (принцип рівності сторін; незалежності медіатора), або ж об'єкту, на який спрямована їх дія (принцип конфіденційності інформації). Проте, вважаємо, що при здійсненні зазначеної класифікації слід обрати критерій, який найчастіше застосовується вченими. У такому випадку мову слід вести про такий критерій класифікації правових принципів відповідної діяльності як сфера їх поширення.

Загальноправові принципи є одними з найважливіших і визначальних для будь-якої легітимної діяльності. Серед останніх найбільш доцільно виділити засаду верховенства права. Верховенство права як принцип процесу медіації та надання послуг у сфері медіації знаходить свій прояв у тому, що згідно з ним права, свободи та інтереси особи визнаються в нашій державі найвищими соціальними цінностями, а тому діяльність компетентних суб'єктів повинна бути в першу чергу спрямована на недопущення їх порушення, а також на ефективний захист у разі його настання. Даний принцип посідає особливе місце серед інших принципів процесу медіації та надання послуг у сфері медіації, що обумовлено тим, що: він є основою, вихідним началом дії більшості правових принципів у цій сфері; визнається всією міжнародною правовою спільнотою; знаходить свій прояв у всіх відносинах, урегульованих правом; є сталим орієнтиром, у відповідності до якого повинно здійснюватися законодавче забезпечення процесу медіації та надання послуг у сфері медіації.

Наступний загальноправовий принцип процесу медіації та надання послуг у сфері медіації є законність. Слід відмітити, що «законність» є доволі складною й багатоаспектною категорією, оскільки в юридичній науці нею прийнято позначати значну кількість правових явищ. Зокрема, як зауважує Ю. В. Піскунов, загальне поняття законності може мати багато значень – це і принцип здійснення державою владних повноважень, і принцип поведінки фізичних осіб у сфері права, а також принцип побудови системи нормативних актів, режим соціально-політичного життя. Законність, наголо-

шує вчений, являє собою різнобічне та багатоаспектне явище, яке виступає у вигляді принципу, методу та режиму. Водночас законність завжди лишається властивістю різних соціальних явищ, що полягає в їхній відповідності правовим нормам [1, с. 35]. З огляду на наведені позиції зазначимо, що в представленому дослідженні «законність» розглядається з наступних аспектів. По-перше, як принцип, відповідно до якого побудовано систему нормативно-правового регулювання, яка визначає правові засади функціонування інституту медіації в Україні. По-друге, як принцип поведінки суб'єктів правовідносин в сфері медіації.

Так, якщо розглядати принцип законності щодо його практичного застосування, то, як зауважує авторський колектив підручнику «Адміністративне право», законність означає, що всяке рішення державних і недержавних органів, уповноважених на те осіб не повинно суперечити чинному законодавству; має бути прийняте в межах компетенції органу або посадової особи, що його приймає; з додержанням необхідної процедури; мусить сприяти створенню, закріпленню або розвитку корисних для суспільства відносин [2, с. 216]. При цьому, як і принцип верховенства права, принцип законності знайшов своє законодавче закріплення на рівні Основного Закону України в ряді статей: Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй (ст. 8); чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України; укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України (ст. 9); органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень і в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19) [3].

Аналіз наведеного матеріалу свідчить, що принцип законності процесу медіації та надання послуг у сфері медіації означає, що суб'єкти даних відносин повинні діяти у відповідності до законодавчих приписів, які закріплені на рівні відповідного нормативно-правового акта з урахуванням його юридичної сили. Даний принцип, як і принцип верховенства права, є одним із основоположних принципів функціонування будь-якої правової інституції, а тому без сумніву повинен знайти своє законодавче закріплення в положеннях Закону України «Про медіацію».

В якості ще одного загальноправового принципу процесу медіації та надання послуг у сфері медіації слід вважати рівність. У фаховій юридичній літературі наголошують на тому, що рівність слід розглядати як один з основоположних принципів конституційно-правового статусу людини та громадянина. Одним із підтвердженням чого слід вважати його закріплення конституціями та законами більшості країн і міжнародно-правовими актами [4, с. 329]. Дещо схоже сприйняття рівності прослідковується й у юриспруденції, де мірилом рівності виступає однакове ставлення до особи щодо наділення її правами у межах відповідних правовідносин. Зокрема, на думку О. Р. Дашковської, правова рівність являє собою рівність вільних і незалежних індивідів, до яких однаковою мірою застосовується право як загальний масштаб поведінки [5, с. 107]. При цьому, доволі доречною виглядає позиція відносно того, що правову рівність слід розглядати як: ідеал; загальнолюдську цінність; гарантію правового, політичного та соціального порядку; оціночний критерій відповідності ідеалу та реальності його втілення в конкретній, соціально значущій сфері суспільного життя [6, с.132].

Саме такого змісту набуває й закріплення принципу рівності в положеннях Основного Закону України, в ст. 24 якого вказано, що громадяни мають рівні конституційні права та свободи й є рівними перед законом. При цьому, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [3]. Схожий зміст принцип рівності було закріплено в більшості нормативно-правових

актів, на рівні яких здійснюється правова регламентація відповідних суспільних відносин. Зважаючи на те, що на сьогодні досі не прийнято єдиного нормативно-правового акта, який здійснює правову регламентацію процесу медіації та надання послуг у сфері медіації, аналіз дії принципу рівності в межах таких правовідносин слід проводити з урахуванням законодавчої роботи.

Наступну групу принципів процесу медіації та надання послуг у сфері медіації утворюють міжгалузеві принципи. Як зауважує О. Я. Лаврів, міжгалузеві принципи представляють собою керівні положення, які закріплені в нормах права чи виводяться із них і відображають сутність суспільних відносин, що входять до предмета не однієї, а декількох споріднених галузей права. Важливо те, що в кожній окремій галузі права міжгалузеві принципи набувають своєї специфіки [7, с. 63]. Так, окрім принципу рівності сторін, Н. М. Грень серед принципів медіації називає: добровільність, конфіденційність, доступність, диспозитивність, нейтральність і неупередженість [8, с. 75]. На нашу думку, всі (окрім рівності) з названих науковцем принципи слід розглядати саме як міжгалузеві принципи процесу медіації та надання послуг у сфері медіації. Стисло охарактеризуємо їх сутність.

Так, слово «конфіденційність» походить з латинської мови від слова «confidentia», що в буквальному сенсі може бути перекладено як довіра [9, с. 332]. У сучасній українській мові «конфіденційність» тлумачать як властивість за значенням конфіденційний, тобто який не підлягає розголосові; довірчий таємний. Саме тому, конфіденційна інформація – це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб. У свою чергу, конфіденційність інформації означає доступність інформації лише адресату [10, с. 570]. В юридичній енциклопедичній літературі зауважують, що конфіденційна інформація являє собою: інформацію з обмеженим доступом, що містить відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні держави, окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються відповідно до передбачених ними умов [10, с. 398]; інформацію з обмеженим доступом, що містить відомості, якими володіють, користуються або розпоряджаються окремі фізичні чи юридичні особи й які є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного тощо інтересу [9, с.332]; інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень [11 с.168]. Отже, дія принципу конфіденційності в межах відповідних правовідносин означає, що інформація, якою оперують уповноважені суб'єкти, має обмежений доступ та не підлягає розголошенню.

Наступним міжгалузевим принципом є доступність медіації. З точки зору семантики, слово «доступність» визначають як абстрактний іменник від слова «доступний», тобто: який годиться багатьом, усім; який відповідає силам, здібностям, можливостям кого-небудь; легкий для розуміння; дохідливий; який може легко доступити до кого-небудь, викликати до себе довіру; до якого легко доступити [10, с. 323]. О.Р. Радишевська зазначає, що принцип доступності правосуддя є одним з основоположних принципів, який закладений в основу функціонування системи захисту прав і свобод людини, побудови судової системи та здійснення правосуддя. Учена наголошує на тому, що до змісту даного принципу віднесено обов'язок судів не відмовляти в розгляді справ компетентної юрисдикції з метою захисту порушеного права, свобод та інтересів особи, поінформованість особи про організацію та порядок діяльності судів, територіально зручне розміщення судів, наявність достатньої кількості судів і суддів на території України, а головне – судові витрати, що несе особа, не повинні бути перешкодою для судового захисту її прав і свобод [12, с. 185].

І хоча вчені й ведуть мову про особливості дії принципу доступності по відношенню до діяльності судової гілки державної влади, зазначені позиції можуть бути враховані й під час нормативного закріплення принципу доступності процесу медіації та надання послуг у сфері медіації. А тому врахування наведених аспектів принципу доступності передбачає його належне нормативне закрі-

плення, а також діяльність компетентних суб'єктів з інформування населення щодо можливостей процесу медіації. Це, наприклад, може бути здійснено шляхом розташування в приміщеннях судової влади інформаційних стендів щодо можливостей використання послуг з медіації, розміщенням інформації на офіційних веб-ресурсах органів державної влади. Звичайно, слід використовувати й можливості засобів масової інформації.

Наступним міжгалузевим принципом процесу медіації та надання послуг у сфері медіації є принцип диспозитивності. В юридичній енциклопедичній літературі диспозитивність визначають як можливість суб'єктів самостійно упорядковувати (регулювати) свої відносини, діяти на власний розсуд: вступати в правовідносини чи ні, визнавати їх зміст, здійснювати свої права або утримуватись від цього, з кількох запропонованих законом або договором варіантів поведінки вибирати оптимальний з погляду власних інтересів. У приватних відносинах диспозитивність визначається принципом: «Дозволено все, що не заборонено законом». Мірилом диспозитивності в приватних відносинах є насамперед закон [13, с. 197].

Ще одним міжгалузевим принципом процесу медіації та надання послуг у сфері медіації є неупередженість медіатора. Так, слово «неупередженість» у сучасній українській мові вживається в значенні: який не має обманної, негативної, заздалегідь сформованої думки, упередження проти кого-, чого-небудь [10, с. 783]. З огляду на це встановлюються обмеження щодо особи медіатора. При цьому відмітимо, що неупередженість медіатора як принцип здійснення медіації використовується невідокремлено з категорією «нейтральність». В українській мові вказане слово використовується як абстрактний іменник до слова «нейтральний», тобто: який дотримується нейтралітету; який не належить, не стосується до жодної зі сторін; який не приєднується до жодної зі сторін [10, с. 765]. З урахуванням досліджуваних правовідносин, категорія «нейтральність» набуває схожого значення з категорією «неупередженість». Однак, на нашу думку, використання останньої є більш доречним, оскільки вона точніше вказує на зміст даного принципу. Теж саме стосується й категорії «незалежність» (абстрактний іменник слова «незалежний»), яку прийнято використовувати задля позначення: який не залежить від кого-, чого-небудь, не підкоряється комусь, чомусь; самостійний; рішучий у поведінці, діях; який виражає або свідчить про самостійність у поведінці, вчинках тощо [10, с. 760]. Тобто для позначення сутності дії одного й того ж самого принципу використовуються такі конструкції як «неупередженість», «нейтральність» і «незалежність».

В якості ще одного міжгалузевого принципу процесу медіації та надання послуг у сфері медіації слід навести принцип забезпечення оскарження дій або бездіяльності медіатора. Важливість даного принципу підтверджується тим, що саме його існування забезпечує належне функціонування всіх інших принципів. Зокрема, як цілком слушно зауважує авторський колектив навчального посібнику «Адміністративний процес України», наслідок порушення чи недотримання принципів процесу лише один – недійсність, незаконність, безпідставність, необґрунтованість дій і рішень, вчинених і постановлених під час вирішення правового конфлікту [14, с. 102]. У такому разі вирішення конфлікту в дусі виконання закону стає можливим внаслідок оскарження рішень, дій або бездіяльності відповідних суб'єктів, що свідчить про особливе місце даного принципу й у процесі медіації та надання послуг у сфері медіації.

Отже, серед міжгалузевих принципів процесу медіації та надання послуг у сфері медіації нами названо: конфіденційність; професійну таємницю в діяльності медіатора; доступність медіації; диспозитивність; неупередженість медіатора; забезпечення оскарження дій або бездіяльності медіатора. Що стосується галузевих принципів, то їх сутність на сторінках наукової літератури сформовано в якості керівних засади, що виражають найважливіші сторони та зміст визначеної галузі права і тільки їй притаманні [15, с. 16]. Не вдаючись до дискусій з приводу наведеної позиції, зазначимо, що правові відносини щодо процесу медіації та надання послуг у сфері медіації врегульовано багатьма галузями права (адміністратив-

ного, адміністративного процесуального, цивільного, цивільного процесуального, трудового тощо). А тому мова не може йти про галузеві принципи, що будуть притаманні виключно даним правовим відносинам.

Висновки

Таким чином, значення принципів процесу медіації та надання послуг в сфері медіації важко переоцінити, оскільки їх належне формулювання та подальше законодавче закріплення є визначальним кроком на шляху формування даного правового інституту в нашій державі. Сутність даних принципів пропонуємо визначити як сукупність закріплених у нормативно-правовому полі керівних основоположних засад, у відповідності до яких виникають і знаходять свій розвиток процесуальні відносини між сторонами правового конфлікту та посередником у його вирішенні задля його врегулювання на добровільній і взаємовигідній основі. Такі принципи поділено на: 1) загальноправові: верховенство права; законність; рівність сторін медіації; 2) міжгалузеві: конфіденційність; доступність медіації; диспозитивність; неупередженість медіатора; забезпечення оскарження дій або бездіяльності медіатора. Оскільки відносини щодо процесу медіації та надання послуг у сфері медіації врегульовано декількома галузями права, то про існування в їх межах галузевих принципів говорити не можна.

Література

1. Піскунов Ю. В. Визначення принципу законності діяльності міліції / Ю. В. Піскунов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2007. № 38. С. 31–36

2. Адміністративне право України [Підручник для юрид. вузів і фак. / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін.]; За ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2000. 520 с.

3. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141

4. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : "Укр. енцикл.", 1998. . Т. 5 : П С. К. : Вид-во "Юридична думка", 2003. 736 с.

5. Дашковська О. Р. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності: загальнотеоретичний аналіз : дис. … доктора юрид. наук : 12.00.01 / Дашковська Олена Ростиславівна. Х., 2008. 392 с.

6. Ладиченко В. В. Гуманістичні основи організації державної влади : дис. … доктора юрид. наук : 12.00.01 / Ладиченко Віктор Валерійович. К., 2008. 439 с.

7. Лаврів О. Я. Система принципів трудового права України: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.05 / Лаврів Оксана Ярославівна. К., 2006. 211 с.

8. Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01 / Грень Наталія Михайлівна. Львів, 2016. 238 с.

9. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка. К. : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. Т. 3 : К М. 2001. 792 с.

10. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.] К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2009. 792 с.

11. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук, О. Л. Копиленко, В. С. Ковальський [та ін.]; за заг. ред. О. В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. 2-ге вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2013. 408 с.

12. Радишевська О. Р. Особливості справляння судового збору в Україні: колізійні аспекти вітчизняного законодавства / О. Р. Радишевська // Адміністративне право і процес. 2014. № 1 (7). С. 185-194

13. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. . Т. 2 : Д-Й. 1999. 744 с.

14. Комзюк А. Т. Адміністративний процес України : [навч. посіб.] / Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. К. : Прецедент, 2007. 531 с.

15. Словничок юридичних термінів: Навч. посіб. / Уклад. В. П. Марчук. К. : МАУП, 2003. 128 с.

SUMMARY

The emphasis is placed on the fact that the principles of mediation should be understood as a set of guiding fundamental principles enshrined in the regulatory and legal field, in accordance with which procedural relations between the parties to a legal conflict and the mediator in its resolution arise and develop in order to resolve it on a voluntary and mutually beneficial basis.

It is noted that the rule of law as a principle of the mediation process and the provision of services in the field of mediation is manifested in the fact that according to it, the rights, freedoms and interests of the individual are recognized in our state as the highest social values, and therefore the activities of competent entities should be primarily aimed at preventing their violation, as well as at effective protection in the event of its occurrence. This principle occupies a special place among other principles of the mediation process and the provision of services in the field of mediation, which is due to the fact that: it is the basis, the starting point of action of most legal principles in this area; is recognized by the entire international legal community; finds its manifestation in all relations regulated by law; is a constant reference point, in accordance with which the legislative support for the mediation process and the provision of services in the field of mediation should be carried out.

It has been established that the principle of legality of the mediation process and the provision of services in the field of mediation means that the subjects of these relations must act in accordance with the legislative provisions, which are enshrined at the level of the relevant regulatory legal act, taking into account its legal force. This principle, like the principle of the rule of law, is one of the fundamental principles of the functioning of any legal institution, and therefore, without a doubt, must find its legislative enshrining in the provisions of the Law of Ukraine "On Mediation".

It is argued that the principles of mediation should be divided into: 1) general law: the rule of law; legality; equality of the parties to mediation; 2) cross-sectoral: confidentiality; accessibility of mediation; dispositiveness; impartiality of the mediator; ensuring the appeal of the actions or inaction of the mediator. It is noted that since relations regarding the mediation process and the provision of mediation services are regulated by several branches of law, it is impossible to speak of the existence of sectoral principles within their framework.

Keywords: principles, principles of law, mediation, mediators, general legal principles, cross-sectoral principles.